

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יב, תשכ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

יוכרעו במרוצת הזמן על ידי "המדבר בעדו" — על ידי העם גופו — ננהג כאן לפי האמרה הארמית המפורסמת: "פוק חזי מאי עמא דבר", צא וראה כיצד העם נוהג. דאגתנו נתונה לעתידו של הסגנון העברי, ההולך ומתחלל, הולך ומתכער, נעשה יותר ויותר זול — וולגארי — כתוצאה מן האינפלוציה של ואלוטה זרה, של מטבעות לשון זרים, המוכנסים לעברית המדוברת "על קרבם ועל פרשם" — פרשם, להבדיל מפירושם — ללא כחל, ללא שרק, ומזעזעים את יסודי הבניין, חטוב האיברים וכליל היופי, של השפה העברית.

דוגמאות לכך וגם הצעות מסוימות אביא בשיחה הבאה.

צבי שארפשטיין (ניו יורק)

העברית במדינת ישראל בשנת תש"ך

באביב של שנה זו הייתי עד למלחמת שפתיים באוטובוס גדוש נוסעים בתל-אביב. פרצה מריבה בין אחד הנוסעים, צעיר מארצות המזרח, שעלה, כנראה, לפני שנים מעטות, ובין הכרטיסן שהיה אף הוא, לפי הכרת פניו, בן המזרח. הנוסע האשים את הכרטיסן באונאה, שבמויד חיסר מן העודף על דמי הכרטיס המגיע לו, כי חשב, שבשעת טרדה לא יטרח המקבל למנות את המטבעות, וכדי לתת תוקף להאשמתו העיד, שהשתמש הכרטיסן בתחבולה זו גם לגבי קונה הכרטיס שבא לפניו.

הכרטיסן החזיר והסמיק חליפות והכחישו בצעקה.
הריב הלך הלך וגדול, והצעיר הנרגז צווח בקול:
— אתה לא כלום! לא כלום! אתה... אתה...
לא כלום!

הצעיר צווח וחזר על לא כלום שלו, ולא נתקררה
דעתו, כי לא העלה בזיכרונו זלזולים חריפים, שיש בהם
להלבין פני יריבו ולהשביח סערת נפשו. חסר אונים ושבע
רוגז עמד לפני קהל השומעים, מחפש בגנזי זיכרונו דברי
דופי ושיקוצים — ולא מצא. ברור שלא היה בר אוריין.
אילו קרא ספרים, היה קולט לו בנקל דברי השמצה מן הספר
המפורסם „חיי אדם” של שלום עליכם, שהנציח בו את
אמו החורגת ורשם את כל קללותיה וסידרן בסדר אלף-בית
לטובת המעיינים. אף היה יכול למצוא באחת מן החוברות
של „לשוננו לעם” את רשימתו של יצחק שנהר ז"ל, הכולל
אוצר בלום של אלות וקללות מלוקטות מספרותנו העתיקה
והחדשה, והדברים ממולחים ומפולפלים, פרי דמיון עשיר
ויצרים עמוקים, העשויים להקיץ נרדמים ולהוציא קרי רוח
מאדישותם.

עניות לשון זו היא טראגדיה של תושבים רבים, חדשים
וישנים — אפילו כשאינם מרגישים בה.
יש, כמובן, תושבים, שקראו ושנו ולשונם משופרת,
ולפעמים אפילו מעוטרת, אבל בדרך כלל שלטת בארץ רשלנות
לשונית. בני אדם מוציאים מן הפה משפטים משונים, קטועים,
ללא קשרים וללא סיומים, ובייחוד ללא יסוד במקורות לשוננו.
נשמעים צירופי לשון משובשים כגון אלה:

— מתי שאתה תבוא אז אני נמצא בבית. — אין זה
בוטר (כלומר: אין הדבר דחוף, ואפשר לדחותו לזמן מה).
— זה לא בוטר לי (כלומר: אינך מחויב לעשות זאת מיד).
— ילד, אין קוראים לך? (במקום: מה שמך?). — מאיפה
עד איפה יראתך? — זה לוקח הדבה זמן. — הוא נתן לו
על הראש (כלומר: הוא דרש ממנו בחזקה, או גער בו או
התלונן עליו מרה). — דרך איפה נוסעים? (במקום: באיזה
דרך תסע?). — כולם עושים ככה (במקום: הכול עושים כך).
— הקטנצ'יק הזה הוא חברה'מאן.

משפטים אלה וכיוצא בהם נשמעים בכל מקום ובכל
שעה, עד שחושך מתקיים ואינך תמה להם ואינך מעיר
עליהם עוד כלום. על כן מינו כמעט כל העיתונים היומיים
בלשנים ומדקדקים, לרשום את השיבושים ולהציע תיקונים
ושיפורים, והם ממלאים תפקידם באמונה, בתוכחה מאהבה
ובהומור, מי בהומור טבעי ומשעשע, ומי בהומור כבד ומייגע,
איש איש לפי סגולתו, אבל דבריהם ותוכחותיהם אינם מגיעים
לכל הקהל, והם מצמצמים הערותיהם למלים וליחסים, ואינם
עוסקים בבניין המשפטים. והרשלנות הלשונית גם אל העיתונים
הגיעה. ואולי אין עניין רשלנות כאן, שכן רשלן הוא אדם,
היודע את הלשון ויש ביכולתו לשפרה, אלא שאינו טורח.
ברם בין המשתתפים בעיתונים יש סופרים, ואם גם מספרם
לא גדול, שאינם בקיאים במקורות, ומחשבתם רגילה אצל
ביטוי לשון אחרת, וכשהם באים לתרגמם, הם נראים לנו
מסובכים, מעוקפים ומסולפים, ולא נרד לסוף כוונתם.
כשאתה פותח עיתון ומתחיל בקריאתו של מאמר,

מיד אתה עומד על כך, אם למד כותבו את הלשון העברית מימי נעוריו וספג רוחה ודבריו הותכו בדפוסים מקובלים אצלנו מאז, או „אורח“ הוא, המגשש דרכו באפלה ומתרגם פסוקים זרים וצורמניים כצורתם. והסופרים הללו משפיעים על קודאיהם, שרבים מהם רפויים בידיעת לשוננו והם בבחינת תלמידים, שלא שימשו כל צורכם.

נטלתי גיליונות אחדים של עיתונים שונים ומיד, בלי טורח, לקטתי קוצים מכאיבים וסילונים ממאירים. איני רושם בזה שמות העיתונים והכותבים, שלא להדאיב לבם. ייתמו חטאים ולא חוטאים.

„תודות לרטיבות קיבל נזלת“ — נראה כחיקוי לאנגלית או ללשון אחרת, חיקוי בלתי מוצלח, שכן אין אומרים בשום לשון „מודה אני“ לרטיבות, ואין „מקבלים“ נזלת. — „הוא קיבל את חלק הארי של הצרות“ — הביטוי חלק הארי נשתרש והוא „מולך בכיפה“ ושגור בפיהם ובעטם של „חלק הארי“ של העיתונאים. ואין שום איש חש בזרות שבדבר. לא ידענו, מה הן הצרות שנפלו בחלקו של הארי. — „על פניו נראו נמשים במספר הגון“ — יודעים אנו על „אדם שאינו הגון“ ו„הרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו“, והמשתמש בתואר הגון במקום רב או ניכר, צריך להוכיח אותו. — „זה הכניס בנו אי־שקט“ — במקום: „זה הפריע את שלוות נפשנו“, או „הביאנו לידי דאגה“, או „עורר בנו חששות“, או כדומה ביטוי השייך לעניין, אבל המהרהר בלשון אחרת מכניס לנו אי שקט, תרגום מן המלה Unruhe בגרמנית או restlessness באנגלית.

— „האישה היא בריאת בשר ובעלת גיל מתקדם“ — מוטב
 היה לו לסופר לכתוב בת גיל במקום בעלת גיל, אבל איזה
 גיל אינו „מתקדם“? באנגלית אומרים אמנם advanced age,
 ותרגומו הטוב הנהו בא בימים, אבל הכותב רצה לומר על
 האישה, שאינה צעירה עוד, ומצא לו ביטוי „אינטליגנטי“
 או „אלגאנטי“ זה. — „עיזבוננו של הסופר מונה כשלושים
 ספרים“ — נבוכתי ולא ידעתי, אם המדובר הוא בספרים,
 שנשארו בכתב יד ולא הופיעו עוד, אבל מן ההקשר נראה,
 שנדפסו הספרים בחייו, והכותב קורא להם עיזבון משום מות
 המחבר, אבל מה פירוש הדבר: „העיזבון מונה“? היש בו
 רוח חיים למנות, או אבטומט הוא, המונה בלי עזרת אדם?
 בלי תרגום ללעז לא יובן המשפט. — „הן עושות עיסוק זה
 ברצינות“ במקום „הן התעסקו בזה בכובד ראש“, או
 „עשו מלאכתן באמונה“. — „הן לוקחות את החיים ברצינות“
 — ניב שיובן רק לאחר תרגום לידיש או לגרמנית או ללשון
 אחרת, ומדוע לא „אין החיים קלים בעיניהן“? — „אני
 מחזיקה ממנו“ — מובן אך מתוך תרגום לידיש. — „זה
 נתן מקום לקוות“ — היש מקום מיוחד לכך, ארץ התקוות?
 — „בביקורם השבועי במועדון הזקנים מפטפטים, מזמרים,
 אוכלים, כך הם שוברים שגרת חייהם“ — לניב זה אפשר
 למצוא טעם והצדקה, אבל העברי ימצא לו דרך הבעה אחרת.
 — „הצל היחיד שהעיב על חגיגה זו“, הצל אינו מעיב
 וברצונו היה לומר „האפיל“. — במשפט „אין ממדי הדיבור
 עולים בד בבד עם ממדי העשייה“ אין שגיאה, ברם אין
 „ממדי“ האמירה שבו עולים בד בבד עם „ממדי“ הראוותנות
 שבו.

אגב, אדם אחד כתב ספר על הנימוסים בשם „כיבוד
במגע הבין-אישי“ — צירוף מלים מלאכותי, במקום „כבוד
הבריות“ או „כבוד חברים“. באותו ספר הוקדש פרק
ל„התייצבות לקניית היכרות“, כלומר, כיצד לנהוג כשמתודעים
לאדם, והספר יצא בסיוע משרד החינוך ואגודת הסופרים
בישראל, ויש בו בספר פרקים על „האבן הראשה במשתיתו
של מוסר ההארמוניה בחברה“ ו„צורת הביטוי להתברכות
ועיקרון השוויון לצדדים בה“ וכדומה משפטים משונים
ויוצאי-דופן.

יש מלים, שהספיקו להשתרש ועדיין פסולות הן.
מלה כזאת היא רמה: „ההרצאה עמדה על רמה נמוכה“.
יש גבעה, שאינה גבוהה ביותר, ויש הר בלתי גבוה, ורמה
נמוכה היא דבר והיפוכו. לא אדע, משום מה לא בחרו במלה
הפשוטה דרגה.

אילו באתי למנות את הדוגמות של ניבים מתורגמים
הורים לרוחנו — לא היו עשרות עמודים מספיקים, והרעה
היוצאת מזה גדולה ביותר. סגולתה של לשון אינה במלותיה.
המלה היא לבנה נאה או לא נאה. משתבצת יפה או לא
יפה בבניין המשפט, נשמעת יפה לאוזן הבוחנת או צורמת.
אבל אין בכוחה של מלה להשפיע על רוח הלשון. לא כן
הניב — הוא נשמת הלשון. הפיקוח על טהרת הלשון
בעיתונים קשה הוא. העיתונים הם יצירי יום או לילה, ואין
להם הזמן הדרוש לשפר את הסגנון. אולי יושבים במערכות
העיתונים מסגננים, אבל ביעור קוצים היא עבודה קשה,
על כן מרובים בהם גידולי הפרא, המשחיתים את כרם לשוננו.

*

סילופי הלשון מכבידים על מיזוג הגלויות ועל אחדותן. ביחוד קשים הם ליוצאי המזרח, שאינם מצויים אצל הלשונות האירופיות ואצל הביטויים שמקורם במיתולוגיה היוונית. למה לנו „עבודה סיוזיפית“ או „עקבו של אכילס“? יהודי תימני או מארוקני אינו מחויב לדעתם, בעוד שהוא מחויב לדעת „מנקר במוחי כיתושו של טיטוס“ וכדומה ביטויים השאובים מאוצרנו. וחטא גדול חוטאים עסקני המפלגות, הבאים אל שומעיהם עמוסים מליצות נכריות וניבי תעמולה ריקים ומנופחים. כל סילוף לשון הוא גם סילוף המחשבה. מרדכי עובדיה תיאר נואם מפלגתי, המדבר אל העולים החדשים בדבר הבחירות אל המועצה העירונית. הוא תוקע בשופרו:

— רבותי, מאחורי כתלינו כבר עומדות הבחירות המוניציפאליות. כל זכויות האזרח מתחילות קודם-כול ממקום מגורינו... אנו שואפים למדינה אולטרא-מודרנית.

— מה זה הוא מדבר — התרגשו השומעים — אתה דבר עברית! לא עברית — לא מבינים!

כשהייתי בן שש עשרה, פרסמתי ב„המליץ“ ברכה לראש השנה ואיחלתי לקרובי ולמכירי „ריאליזציה של האידיאלים“ שלהם, וכל אימת שאני מעלה על זיכרוני את הברכה המשונה הזאת, שהייתה מנוקדת כדי למשוך עיני הקוראים — פניי מסמיקים.

התימנים, החביבים כל כך במדינת ישראל בגלל חריצותם וכשרונותיהם, מצטיינים גם בלשונם העברית הפשוטה, המקורית, השאובה מבאר חפרוה קדמונים. מניין

להם זאת? לפני זמן קצר קראתי מאמר, כתוב בידי אחד מהם, על מוסדות החינוך בצנעא, ובו גם תכנית הלימודים ב"חדרים" הגבוהים (להבדיל מן ה"כניס" לקטנים, שמלמדים בו קריאה ופסקי טעמים ומעט חומש ורש"י) ועמודי התווך בתכנית היו: רמב"ם, מדרש תנחומא ומדרש רבה. אין תמה, אם לשונם פשוטה כל כך ונאה כל כך. האם לא כדאי הדבר, שנאמי המפלגות ילכו וילמדו מעט רמב"ם ומדרש?

*

כדי שלא יטעו הקוראים בדבריי, הריני לציין, שיש בארץ שכבה דקה של מורים וסופרים, ואפילו פקידים וסוחרים בני תורה, שדיבורם נאה, והם משתדלים שיהא דיבורם נאה.* ובדרך כלל התקדמותה של לשוננו היא חזיון פלא. עברו שנות הילדות של יצירת מלים בדרך מלאכותית, מלים שהזדקרו במשפטים כטריזים וכזיזים מכוערים. העברית מתחדשת עתה מתוכה וברוחה, ויש סופרים, שהגיעו לידי הישגים לשוניים נעלים. מן הראוי היה לעמוד על כוח הביטוי הגדול שלהם, אבל קל יותר להראות על שיבושים מאשר על חידושים, ובחרתי בדרך הקלה. ודווקא בימי שפע אלה צריכים אנו לשומרים, שיקפידו לבער קוצים, למען יצמיח כרם לשוננו אך פרי הדר.

* משה שמיר קובע, ש"עיתונאים, סופרים שחקנים מדברים עברית אינמה". לפי ניסיוני המעט יש בזה הגזמה, ברם דבריו "שחסרים אנו לחלוטין אריסטוקרטיה לשונית, היכולה לשמש כמין דגם לשכלול הכלי הראשי של התרבות", נכונים מאוד. עיין בספרו "בקולמוס מהיר", מרחביה 1960, עמודים 61—62.